

A „FORDULAT” ÉS AZ EGYHÁZ(AK)

(I. rész)

A bolsevik ideológia vallásról, erkölcsről, államról és jogról

A magyarországi viszonyokra — 1945 után — közvetlenül hatást gyakorló bolsevik ideológia (és gyakorlat) a marxizmus-leninizmusnak nevezett nézetrendszeren alapszik. A marxizmus — mint az közismert — a német filozófia materialista ága.¹ Sajátja volt az az agitatív szellem, amely az elméletet a gyakorlattal egyesítve a társadalmi rend megváltoztatására törekedett, s így a francia forradalmi materializmus örököse lett. Közismert, hogy Marx és Engels a vallást „a nép ópiumának” tekintette. Közösen írt munkájukban, *A szent családban* már 1845-ben éles támadást intéztek a polgári rend s ezen belül a vallás, az erkölcs, a családi élet ellen.

Engels *Anti-Dühringjében*² a vallás állami beültetését követelő *Dühring* nézeteinek bírálata során fejtette ki a vallással kapcsolatos nézeteit. Eszerint mindenféle vallás külső hatalmának a fantasztikus visszatükröződése az emberek fejében, a társadalom a termelési eszközök birtokba vételével valamennyi tagját felszabadítja, s akkor eltűnik az utolsó idegen hatalom, amely még visszatükröződik a vallásban, „eltűnik maga a vallási visszatükröződés, abból az egyszerű okból, mert akkor már nincs többé mit visszatükröznie”.

Lenin úgy vélekedett, hogy a legújabb korban a vallás gyökerét a tőke vak hatalmától való félelem alkotja. Szerinte fel kell lépni azon revizionista nézetekkel szemben, hogy a vallás az ember magánügye. Nem magánügy a vallás a párthoz tartozás szempontjából! Lenin az ateista propagandát az osztályharc részének tekinti, s eszközeit az osztályharc mindenkor érdekének rendeli alá. Lenin a vallás „megszűnését” soha sem bírta „spontán folyamatokra”, netán a véletlenre, s különösen nem a távoli jövőre.

Lényeges tárgyunk szempontjából az az álláspont, amelyet Lenin az erkölcsről vallott: „Tagadunk minden olyan erkölcsöt, amelyet embereken, osztályokon kívül álló fogalomból vezetnek le... Erkölcsünket a proletariátus osztályharcának érdekeiből vezetjük le (...) számunkra az erkölcs a proletár osztályharc érdekeinek van alárendelve. (...) Erkölcs az, ami elősegíti a régi kizsákmányoló társadalom elpusztítását és valamennyi dolgozó egyesülését, a kommunista új társadalmát megteremtő proletariátus körül.”³

A keresztény teológiában elfogadott erkölcsfogalom ezzel szemben: „az ember helyes, Istennek tetsző cselekvéséről szóló tanítás, mely Isten kinyilatkoztatásán alapul”.⁴ Az erkölcsről vallott két felfogás közötti különbség aligha igényel magyarázatot.

A jogról vallott nézetek az erkölcsről vallottakkal lényegileg azonosak.

Az orosz föld dekrisztianizálása

A közelmúlt marxista történetírása⁵ az oroszországi bolsevik hatalomátvételt követő, egyházzal kapcsolatos intézkedéseket értékelve megállapította, hogy „a forradalomig az egyház az államgépezet részét képezte. A szovjet kormány 1918. január 20-án kelt rendelete elválasztotta az egyházat az államtól, s az iskolát az egyháztól.”⁶

Mi történt a valóságban? A marxizmus elméletén alapuló vallástalanító gyakorlat először az orosz ortodox keresztényekre csapott le. Szolzenyicin a lelkiismereti szabadságnak szovjet módra történő érvényszerzését megélte. Így írt róla:⁷ S bár Lenin 1917 végén a „szigorú forradalmi rend” megalapozása céljából „a részegesek, huligánok, ellenforradalmárok és egyéb személyek anarchista kísérleteinek könyörtelen elnyomását” követelte, (...) ugyanő tágabb megfogalmazását is adta a feladatnak. *Hogyan szervezzük meg a versenyt?* című cikkében (1918. január 7–10.) Lenin mint egyetlen közös célt hirdette meg az „orosz föld megtisztítását minden kártékony rovtartól”. Hogy kik estek bele a rovaroknak ebbe a széles osztályába, azt ma már nem lehet tökéletesen kinyomozni. Rovarok voltak természetesen a zemsztvotagok.⁸ (...) Csupa rovar ült az egyházközségi tanácsokban, rovarok énekeltek a templomi kórusokban. A papok mind rovarok voltak, de még inkább „a szerzetesek és az apácák”.

A fékevesztett vallásellenes gyűlölet gyökereit keresve minden bizonnyal *Bergyajevnek* kell igazat adnunk: „Lehetetlen a kommunizmust megérteni, ha csak mint társadalmi vagy gazdasági rendszert nézzük. A vallásellenes propaganda szenvedélyességét és a Szovjet-Oroszországban végrehajtott vallásüldözést csak akkor érthetjük meg, ha a kommunizmusban valamiféle vallást ismerünk fel, amely le akarja váltani a kereszténységet. Csak egy vallás — nem pedig egy gazdasági vagy politikai tan — állítja magáról, hogy birtokában van az abszolút igazságnak, kizárólagosan és nem tűrve konkurenciát maga mellett. Csak egy egyház adhat ki az egész biro-

dalom lakosságára kötelező »katekizmust«. Más szóval a kommunizmus azért üldöz minden vallást, mert maga is az! És mint olyan, »egyetlen igaz vallás«, ezért nem bírja elviselni a többi »hamis vallás« tételét. Saját hitét akarja kényszerrel, erőszakkal keresztül vinni, anélkül, hogy törődne az emberi szellem szabadságával. Ez a végleges »e világ« vallása, utolsó, végleges tagadása a másvilágnak és szellemi életnek. Éppen ez ad neki spirituális és misztikus jeleget.⁹

A szovjet vallásüldözés legújabb összefoglalását — a magyar szakirodalomban — Gereben Ágnestől olvashatjuk.¹⁰

A törvényszéken kívüli bírászkodás feladatának végrehajtója a nyomozói, ügyési, sőt bírói hatalmat koncentráló VCSK volt. Szolzszenyicin megfogalmazása szerint: „az emberiség történelmében egyedülálló büntető szerv, mely egy kézben egyesítette a felügyeletet, a letartóztatást, a vádat, a bírászkodást, s az ítélet végrehatását”. Látjuk tehát — akárcsak 1793-ban Franciaországban — Oroszországban megkezdődött az általános támadás a vallás kiirtása érdekében. E támadás egyik vonulata az állami rendelkezések formájában jelenik meg, másik vonulata a felizgatott tömeg rombolása, akárcsak a *sansculotte*-ok terrormozgalmai során (azzal a különbséggel, hogy a szovjet agitátorok által felizgatott tömeg tempomrombolásait, papok tömeges keresztire feszítését és más módon végrehajtott kínhalálát megőrizte az utókor számára a filmszalag¹¹). Szolzszenyicin így fogalmazza meg a kegyetlen valóságot: „1918-ban, hogy ezzel is sietessék a kultúrforradalom győzelmét, fosztogatni s törni, zúzni kezdték a védőszentek ereklyéit, s rabolni a templomi kincseket. A feldúlt templomok és kolostorok védelmére népfelkelések törtek ki. Itt is, ott is félreverték a harangokat, s a pravoszlávok összecsődültek, egyik-másik botot is ragadva. Természetesen némelyiket a helyszínen fel kellett koncolni, másokat le kellett tartóztatni.” A pravoszláv egyház az „októberi napokban” az önmagát ateistának valló, s a kereszténységgel mint megsemmisítendő ellenséggel szemben fellépő államot zsinati határozatban „a sátn mesterkedésének” minősítette, s a régi egyházi tradícióknak megfelelően visszaállították a patriarchátust, *Tyihon* püspököt¹² kinevezve pátriárkának, aki átkot mondott a szovjet államra. Peldáját követték a többi egyházak is.

Az 1918. januári, „az egyház és az állam, valamint az egyház és az iskoláztatás ügyének szétválasztásáról szóló rendelet” kibocsátásakor az oroszországi keresztények ismét tiltakoztak, s a pátriárka felhívást intézett a világ keresztényeihez, mentseik meg az oroszországi keresztényeket a bolsevik vallásüldözéstől.¹³ A bolsevik ha-

talom — sajátos gondolkodásmódjával — önmagában ezt az alapvetően emberi jogi sérelem miatt történt tiltakozást is olyannak tekintette, amely okot (*üriügyet*) ad a vallás és egyház elleni újabb támadásra. Az éhínségre hivatkozással 1922. február 23-án a Népbiztosok Tanácsa¹⁴ elrendelte az egyházi értéktárgyak lefoglalását. *Tyihon pátriárkát* az állambiztonsági szervek (neve akkor változott OGPU-ra) 1922-ben letartóztatta. A szovjet „aranyvadászat” megindulásával egy időben felgyorsult a vallásellenes ideológiai támadás is az ateista mozgalom megszervezésével. (Vö. 1793-ban Franciaországban.) Irányításában jelentős eredményeket szerzett¹⁵ Jaroszlavszkij és Boncs-Brujevics. Az országszerte létrejött ateista körök és brigádok számára 1922-ben megjelentették az Ateista¹⁶ című folyóiratot. 1925-ben összeült a „Harcos ateisták első kongresszusa”. 1928-ban megszervezték az ateizmus új ideológiai fellegvárát, az ateista egyetemet. A hatalmas méretű egyházellenes offenzíva eredményeként a hívők számát jelentősen sikerült ugyan csökkenteni, de nem sikerült az egyházat megsemmisíteni. Ezért az OGPU kapta feladatul, hogy vonja ellenőrzése alá az egyházat. *Szolzszenyicin* szavaival élve „kirakatperekert rendeztek, amelyeket agyonlövésnek követtek. Moszkvában azokat végezték ki, akik terjesztették a pátriárka felhívását. Pétervárot pedig Benjámin metropolitát, aki akadályozta az egyházi vezetés átjatszását az Élő Egyház kezébe. A kormányzóságokban (...) azokat börtönözték be, akik nem tették le az esküt az Élő Egyház diadalmos erejére.”¹⁷ Íme megjelent a szovjet „békepapság”, a francia alkotmányos papság utódaként. Elkészült a stratégiához a megfelelő taktika, készek voltak a szervezés módszerei is, amelyekkel majd Magyarországon is találkozunk.

Minden megpróbáltatás ellenére voltak, maradtak — nagy számban — hőslékű papok is, akik ellenálltak az egyház megsemmisítésére irányuló törekvéseknek,¹⁸ vállalva a vértanúságot. Közülük nálunk a legismertebb, Mindszenty bíboros által is hivatkozott — napjainkban oltárra emelt — Romzsa Tódor görög katolikus püspök, akinek vértanúságáról magyarul is jelent meg összefoglaló mű.¹⁹

A hatalom a kolhozosítási kampányhoz kapcsolódva „a kulák-papi befolyás leküzdése” címen fordult az ellenállást tanúsító falusi papság ellen, s felhasználva a helyzetet sorra zárták be „közgazgatási úton” a templomokat.

Mindszenty József — akit 1945. szeptember 15-én nevezett ki XII. Piusz pápa a magyar katolikus egyház élére — így összegezte a vallás-szabadság kommunista értelmezését: „A szovjetszerű vallásszabadságban nincs benne az egyház kulturális, társadalmi és karitatív tevé-

kenységének engedélyezése, hogyan mi azt Nyugaton ismerjük. A magyar kommunisták, akik ismerték a moszkvai elméletet és gyakorlatot, itthon a magyar egyház akkori helyzetének megfelelően azt hangsúlyozták, hogy nem szándékuk az egyházat eddigi működési területeiről kiszorítani, (...) szűkebb pártkeretekben természetesen a marx-i tétel volt érvényes: a vallásos ideológia felépítmény, az elnyomott és kizsákmányolt nép elbutítását szolgálja. Csak párttagoknak adták elő Lenin tanait arról, hogy a marxizmus minden vallást és az összes egyházakat valamennyi vallási intézménnyel együtt a polgári reakció szervének tekinti.²⁰

*A háborús vereség néhány következménye Magyarországon*²¹

Attól a pillanattól kezdve, hogy a szovjet haderő 1944 októberében megindította a hadműveleteket Magyarország meghódítására, megkezdődött az a folyamat, amely egy új — a korábbi (s nemcsak a nyilas) hatalommal élesen szemben álló — tényleges hatalmi helyzetet hozott létre. Ezt a folyamatot elősegítette az a tény, hogy a háborús események következtében szétesett az államgépezet. Magyarország az 1947-es párizsi béke ratifikációjáig nemzetközi jogi értelemben is *megszállt ország volt*, ahol a polgári élet, az újjászervezett kormányzati apparátus egy célt szolgált: a Vörös Hadsereg hadműveleti célját.

Első perctől jelen volt tehát a kialakuló új *hatalom kettőssége a koalíción belül*: 1/ a kormányzati adminisztráció, amely a fegyverszüneti állapothoz illesztette a polgári újjászervezést, és 2/ a politikai megtorló-megfélemlítő kemény mag, amely mindenkor a szovjet szerek akaratát valószínűsítette meg, s csaknem kizárólag a *kommunistákból* szerveződött.

Kétségtelen tény, hogy mindkét vonulatra legfelsőbb szinten a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) felügyelt. Ehhez képest alakították az ország gyakorlati gazdaságpolitikáját, amelyben abszolút elsőbbséget élveztek a *jóváételteli célú rekonstrukciók*. Megkezdődött a *szovjet mintájú területi rendszer előkészítése*. A politikai életben a *polgári értékeket képviselő kormányzópárt felszeletelése, az úgynevezett szálamitaktika* kierőszoakolásához vezető hatalmi harc előidézése indult el. A folyamatos polgárháborús pszichózis mesterséges megteremtése volt ugyanis a nyílt kommunista hatalomátvétel egyik nagyfontosságú propagandafegyvere.

Nem lehetett kétséges az 1945-ös választások győztesei előtt sem,²² hogy mit jelent valójában Vorosilov marsall intervenciója a miniszteri tárcák szétosztásánál.²³ Fellépése azt eredményezte, hogy a fegyveres hatalmat jelentő minisztériu-

mok a kommunisták irányítása alá kerültek. A szovjet hatóságok ezzel az aktussal mintegy „értelmezték” a Jaltában kötött megállapodás valós jelentését az ő olvasatukban: „minden népnek joga van arra, hogy megválassza azt a kormányformát, amelyben élni akar”, a nagyhatalmak, csak a „belső béke feltételeit” teremtük meg.²⁴

A diktatórikus kormányzat legfontosabb eleme a *terror*. Egy demokratikus állam ezzel az eszközzel csak rendkívüli esetekben él, ha az elene támadó célja *nemtelen* és a támadás más-ként el nem hárítható. Ilyen esetben az állam terror-politikája — kizárólag rövid távon — találkozhat a társadalom többségének támogatásával is. Más a helyzet azonban, ha a társadalommal szemben alkalmazza az állam a terrort. Ez a terror erkölcsstelen és jogtalan, s ha az állam jogtalan terrort alkalmaz, tarthat attól, hogy a *társadalom fellázad*. Ennek a feltételezett lázadásnak a diktatúrák leggyakrabban egy újabb terrorral veszik elejét. *Más szóval, meg kell félemlíteni a társadalom egészét*. A végső cél a társadalom akaratának szétzúzása, az *egyes ember szolgálai alávetése*. A Szovjetunióban mindez a lenini-sztálini időszakban folyamatosan ment végbe.

Jalta után Sztálin a kelet-európai térség urának érezhette magát. A szovjet lágerrendszer ezért a háború után válogatás nélkül fogadott be ezer számra román, szerbet, magyart, franciát, keresztényt és zsidót, kommunistát és polgári gondolkodót. A cél az volt, hogy a terrorra épülő kelet-európai birodalmi gondolat az egész térségben, így Magyarországon is megvalósuljon. A magyar egyházak az új körülmények között — magától értetődően — humánus alapon ott folytatták tehát embermentő tevékenységüket, ahol a „barna pogányság” világában abba-hagyták. Ennek az áldozatvállalásnak lett vértanúja Győr püspöke, báró *Apor Vilmos*. Nem kevesebbről van szó tehát, mint arról, hogy a szovjet hatalom magyarországi képvisellete és az egyházak — élén a legnagyobb létszámú római katolikus egyházzal — között az *első összecsapások az általános moralitás síkján történtek meg*.

Ennek a küzdelemnek a kezdetektől volt bátor és elszánt képviselője *Mindszenty József* veszprémi püspök, majd esztergomi hercegprímás. Mindszenty első főpásztori szövege²⁵ a hadifoglyok emberi jogainak tiszteletben tartásáról, az elesett katonák megbecsüléséről és az értük való imáról szólt. Szólt még az egész társadalmat alapvetően érintő kérdésről, az igazolási eljárásról: „az igazoló eljárás tölti el szorongó aggodással sokak lelkét. Mi bízni akarunk az eljáró közegek méltányosságában és igazságszeretetében. (...) Kicsiny nemzet vagyunk, bosszú és megtorlás címén nem írthatjuk egymást.” A vallásszabadság és a de-

mo krácia a főpásztori szózatban a maga teljességében és eszmei tisztaságában áll előtűnk: „Hogy pedig nemzeti létünk és hazánk fennmaradását biztosítsuk, ragaszkodunk szent hitünkhöz, amely hazánkat és nemzetünket ezer éven át fenntartotta. Nem üres mondás, hanem történetileg igaz tény, hogy kard szerezte, kereszt tartotta fenn a hazát. Egy állam sem tudott fennmaradni, mely nem az igazságra és erkölcsre épült, már pedig az igazság oszlopa Szent Pál szerint az egyház (1Tim 3,15). (...) A demokrácia, a szabadság jelszavával indulunk az új életnek. Milyen szép jelszavak ezek! A demokrácia azt jelenti, hogy a nép minden egyes tagja, minden egyes rétege egyenlő jogokkal vesz részt, közvetve vagy közvetlenül a közügyek intézésében.”

Megkerülhetetlenül felvetődik a kérdés: vajon a hercegprímás küzdelmét mennyire támogatták 1944-től az újjáalakult politikai pártok?

Magyarországon sokan — közöttük történészek is — szívesen beszéltek 1945–48 közötti demokráciáról és e folyamatot lezáró fordulat évről. Prof. M. Kiss Sándor, e kor kiváló kutatója, pályája kezdetétől minden, ebben a témakörben tett megnyilatkozásában „fenyegetett”, „korlátozott” demokráciáról beszél, teljes joggal. Valamire való magyar politikusnak tudnia kellett, hogy a hatalom a Szovjetunió és a szovjet vezetés által irányított kommunisták kezében volt. A kommunisták, mint a végrehajtó hatalom eszközt a belügyet, és annak összes létrehozható eszközét azonnal a kezükbe kaparintották. Így került sor 1945. január 17-től Péter Gábor vezetésével (de szovjet tanácsadók felügyelete alatt) a Politikai Nyilvántartó Iroda (majd Rendészeti Ügyosztály) megszervezésére. Május közepére már működött a Vidéki Főkapitányság.²⁶

A politikai osztály személyi állománya 95 százalékban kommunista párttagokból szerveződött. 1946 márciusában a politikai rendőrség 35 ezer embert tartóztatott le Magyarországon. Közülük sokaknak nemcsak hogy köze nem volt a náciizmushoz, hanem antifasiszta, sőt ellenálló magatartást tanúsítottak, igaz, ennek során nem a kommunista oldalon álltak. Kellő figyelmet szentelve az MKP főideológusának — a kiemelkedő koncepciók perék, közöttük a Mindszenty-per egyik „társzerzőjének” — Révai Józsefnek a Szabad Népben megjelent, a „reakcióról” írott cikkének²⁷ mindenki választ kaphatott arra, hogy kik kerülnek a közeljövő üldözötteinek véget nem érő listáira. „Reakciós az, aki antikommunista.” Más szavakkal: ellenség mindenki, aki nem kommunista, avagy nem támogatja a kommunista párt politikáját. Így egy csapásra milliókra tágult az ellenség köre: csaknem az egész társadalom. Körvonalazódott tehát a „bűnös nem-

zet” elleni büntetőhadjárat ideológiája. Az első számú közellenség így a katolikus egyház lett.

A hercegprímás, mint a magyar katolikus egyház feje, rendkívül rövid idő alatt sajátos konfrontációs rendszer középpontjába került. Nemcsak a kommunistákkal ütközött össze, de azokkal a nem kommunista politikuskok egy részével is, akik politikai megfontolásból nem vállaltak konfrontációt a kommunistákkal. A primás tehát anélkül, hogy gyakorlatilag politizált volna, politikailag légius térbe került. Ez a helyzet a későbbiekben elősegítette izolálódását. A feltett kérdést tehát úgy is lehet vizsgálni, hogy a „makacs” főpap került szembe a politikai hatalommal, de lehet úgy is — s a történelmi tényeknek ez felel meg —, hogy egy adott politikai helyzetben a katolikus egyház feje a keresztény etika alapján került szembe különböző minőségi fokon a diktatórikus és a demokratikus politikai tényezőkkel. Úgy véljük, a Mindszenty-kérdés itt mutat túl önmagán. A lényeg ugyanis a magyarországi katolikus egyház első szolgájának etikai alapzatú küzdelme a diktatúrával. Mindszenty József végül is úgy politizált, hogy klasszikus értelemben nem politizált, hanem egy erkölcsi világméretet védett. Küzdelme egyrészt így válik konkrétta, és így válik általános értelemben példára értékűvé. A diktatúra megteremtését egyelőre időszerűtlennek tartó sztálini utasítás azonban nem jelentette azt, hogy a Rákosi Mátyás vezette MKP ne folytassa teljes erővel a „párt öklének” nevezett Államvédelmi Osztály (majd Államvédelmi Hatóság) — a hírhedt ÁVO, ÁVH Péter Gábor vezetésével — kiéptetését és a civil társadalom elleni mindenirányú hadviselést.²⁸

Az úgynevezett népbíróságok felállítása,²⁹ valamint az internálások rendszere³⁰ okán Bibó István *A magyar demokrácia válsága* című tanulmányában már 1945-ben jelezte, hogy kibontakozóban van a terror. A rendkívüli hatalomkoncentráció Moszkva céljait szolgálta. Sztálin 1947-ben szakított a nyugati szövetségeseikkel, majd a KOMINFORM³¹ alakuló ülésén közölte vazallusaival: „meg kell gyorsítani a társadalmi haladást”. A címzettek, közöttük Rákosi előtt vitán felül állt, hogy a sztálini típusú állami berendezkedés azonnali megteremtése³² a soron következő feladat, ami egyet jelent a hagyományos magyar államberendezkedés megszüntetésével és az évről-évre magyar kereszténység megsemmisítésével.

Az ÁVO 1947. április 11–12-i országos értekezletén kapta meg a politikai vezetéstől a parancsot az „új demokrácia” megteremtésére.

KAHLER FRIGYES

¹Vö. Kecskés Pál: *A bölcselet története*. Bp., 1981, 407–428.

²Friedrich Engels: *Anti-Dühring, Dühring úr forradalmasítja a tudományt.* Bp., 1963, 310.

³Vlagyimir Iljics Lenin: *Összes művei* 31. kötet, 94. (Komszomol III. kongresszusán elmondott beszéd) Vö. még: 298.

⁴Karl Rahner – Herbert Vorgrimler: *Teológiai kis-zótár.* Bp., 1980, 182.

⁵Vö. Dolmányos István: *A Szovjetunió története* II. 1917–1966. Egységes egyetemi jegyzet. Bp., 1986.

⁶Uo. 73., majd a „kultúrforradalom” kibontakozását taglalja, amely a gyakorlatban a kultúra jelentős részének megsemmisítését, s a társadalomtudományoknak propagandává züllesztését is jelentette.

⁷Alekszandr Szolzsenyicin: *A GULAG Szigetvilág 1918–1956.* Bp., 1993. II. Fejezet: „Csatorna- és lefolyórendszerünk története”.

⁸Zemstvtvo: *Választott önkormányzati testület Oroszországban 1864–1917 között.*

⁹Bergyajev: *A kommunizmus igazságai és hazugságai.* Bp., 2003, 43.

¹⁰Gereben Ágnes: *Egyház az ateista államban 1917–1925.* Bp., 2001.

¹¹Vö. *Mozgóképek.* Duna TV. 1995. január 31. Bemutatta a papok keresztre feszítését és más gyilkosságokat dokumentum képsorokon. A templomok kifosztásáról és rombolásáról: *Magyar félműlt* (A törvénytelen szocializmus), sorozatvezető: Kovács Lajos Péter.

¹²Tyhon, Vaszilij, Ivanovics Belavin (1865. dec. 31. Toporec – 1925. ápr. 7. Moszkva) orosz pátriárka. Teológiai akadémiát végzett. 1891-ben tett szerzetesi fogadalmat. 1897-től lublini püspök, 1905-től New Yorkban az észak-amerikai orosz ortodox egyház püspöke. 1917 augusztusától moszkvai metropolita. Novemberben kezdeményezi a Szent Szinódus összehívását, és megválasztják az orosz ortodox egyház pátriárkájává. Szembeszáll az 1918 januárjában életbelépett rendelettel, amely az egyházat az államtól elválasztja, elítélte a breszt-litovszki békét. Felrója a Népbiztosok Tanácsának bűneit, a híveket ellenállásra szólította fel. A polgárháborúban semleges maradt. 1921-ben az egyházi javak államosítása ellen tiltakozott, s ezért internálták. 1922-ben az „Élő Egyház” mozgalom — amelyet a bolsevikok hoztak létre és szítottak — egyházszakadást idézett elő. Tyihon pátriárkát elítélték, megfosztották minden egyházi tisztségétől, majd a rendszert támogató nyilatkozatra kényszerítették. A rendszerváltozás után az orosz ortodox egyház szenté avatta.

¹³A felhívásra mintegy válaszként a karlováci (károlyvárosi) zsinaton, 1921 decemberében, *Antonyij Hrapovickij* metropolita imádkozott az orosz keresztényekért és a cári családért.

¹⁴Szovjet-Oroszország bolsevik kormánya (orosz rövidítése SZNK).

¹⁵Jemeljan Jaroszlavszkij hatott leginkább a Magyarországon folyó vallásüldözés gyakorlatára.

¹⁶A folyóirat orosz címe: *Bezbozsnyik* (egyes fordítók „Istentagadó”-nak is fordítják).

¹⁷A. Szolzsenyicin: i. m.

¹⁸Nekik köszönhető, hogy minden üldözés és erőszakos ateista propaganda ellenére 1988-ban mintegy 50 millióra tették a hívők számát a Szovjetunióban. Uo. 92.

¹⁹Puskás László: *Romzsa Tódor élete és halála.* Nyíregyháza, é. n. A Lakitelki Népfőiskola két nagy rendezvényen elemezte a munkácsi püspök életét és korát, itt áll szobra is.

²⁰Miniszenty József: *Emlékirataim.* (Első megjelenés 1974, Frankfurt/M – Berlin – Wien. A továbbiakban: *Emlékirataim.* Az oldalszámok a Szent István Társulat 1989-es kiadására utalnak.) 9.

²¹Vö. TSz. 15–46.

²²Akik abszolút többséggel is rendelkeztek!

²³1946. május 20-án a Független Kisgazda Párt Politikai Bizottsága határozatban követelte az államhatalmi, államigazgatási és rendőrségi szervek vezető állásainak a választási eredményekhez igazodó „arányosítását” — eredménytelenül.

²⁴*Teherán, Jalta, Potsdam.* Bp., 1969, 166–167.

²⁵*Emlékirataim,* 62–63.

²⁶Politikai osztályát Tömpe András vezette. Vö. Cseh Gergő Bendegúz: *A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata 1945–1990.* In: *Trezor 1 – A Történeti Hivatal évkönyve 1999.* 73–90.

²⁷1946. július 22.

²⁸A belharcokról bővebben nem szólnunk. A 474 „munkásmozgalmi” elítélt számszerűen is elenyészik a több mint 400 000 elítélt vagy internált ártatlan magyar állampolgárhoz képest.

²⁹81/1945. M. E. sz. rendelet, később részletezzük.

³⁰Hatályba léptette az Ideiglenes Kormány a 4352/1920., 30325/1920. BM., továbbá a 8130/1939. M. E. és 760/1939. BM. rendeletet. Vö. részletesen Hantó Zsuzsa: *Ítélet nélkül.* In: *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis IV.* (Szerk. Görgyényi Ilona, Horváth M. Tamás, Szabó Béla, Várnay Ernő.) 101–136.

³¹Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája. Az 1947. szeptember 22–27-én tartott kongresszuson jött létre a megszűnt KOMINTERN (Kommunista vagy III. Internacionálé) helyett, amely a VII. kongresszusán 1944. május 15-én mondta ki megszűnését. A Sztálin által létrehozott KOMINFORM tagjai voltak: az albán, bolgár, csehszlovák, jugoszláv, lengyel, magyar, román, szovjet, francia, olasz kommunista pártok. A szervezet székhelye Belgrád, majd Bukarest volt. 1956-ban oszlatták fel.

³²A KOMINTERN az egyes kommunista pártok önálló cselekvéséről határozott, és nem tartotta időszerűnek a proletárdiktatúra megvalósítását.

(A tanulmány befejező részét júniusi számunkban közöljük. — A szerk.)